

ПРАВОВА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 2(25), с. 250–253

Висвітлюється важливість правової культури в житті сучасного суспільства, розкриваються її поняття та структурні компоненти, їх зв'язок та прояви, а також наслідки взаємодії. Це дає можливість визначити основні проблеми формування і підвищення рівня правової культури та вірогідні шляхи її піднесення в сучасній Україні.

Питання правової культури в житті українського суспільства є актуальною і водночас цікавою темою для дослідження, особливо в сучасних умовах побудови в Україні правової держави. Найважливішою ознакою правової держави, обов'язковою умовою її побудови є високий рівень правової культури населення. Аналіз правової культури необхідний для того, щоб спочатку виділити і описати правові цінності, ідеали та зразки, до яких слід прагнути законодавцю, громадянину і суспільству в цілому. Потім, оцінивши з цієї точки зору реальний стан справ, шукати шляхи і засоби досягнення намічених ідеалів побудови правової держави і суспільства.

Значну увагу цьому питанню було приділено і висвітлено у численних працях науковців, таких як С. В. Береза, В. А. Довбиш, В. З. Довбиш, І. Осика, А. Скуратівський та ін.

Правова культура — це частина загальної культури суспільства або окремої особи.

Правова культура тісно пов'язана з іншими видами культури. Але насамперед зі звичайною, повсякденною вихованістю людини, її адаптацією до порядку, дисципліною, організованістю, повагою до законів країни. Не підготовлену в правовому відношенні людину навряд чи можна назвати культурною. Правова культура — один з найважливіших елементів правової системи суспільства, неодмінна умова нормального функціонування держави [1, 94].

Для того щоб розібратися, яке місце займає правова культура у сучасному суспільстві, необ-

хідно знати, яке місце вона займала в минулому. Високий рівень правосвідомості включає в себе і знання права, і розуміння значення права в житті суспільства. А цього у нас, на жаль, не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам громадських організацій. Річ не в тім, що вони не знають права, проблема в тому, що вони не рахуються з ним. А це вже зневага. Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій часто переходить у відвертий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права, що має глибоке коріння у нашому суспільстві ще з минулих часів. З покоління в покоління в Україні проявляється неповага до закону і суду, терпимість до сваволі [3, 9].

До революції 1917 р. більшість діячів літератури, мистецтва, науки нігілістично ставилися до права. Для них величезне значення мав моральний аспект. В умовах кріпосного права в суспільних відносинах панувало свавілля, посилене низькою культурою населення. Після реформ 60-х років XIX ст. правова дійсність змінилася, але ці зміни глибоко не проникли в суспільство. Рівень правової культури залишився доволі низьким. Під час революції 1917 р. стара феодально-буржуазна правова система була зламана, а нова не могла бути створена за короткий час. Потрібен був тривалий період становлення нової правової системи. Переворот відбувався в складних умовах загострення класової боротьби, при сильному впливі дрібнобуржуазної стихії, з ухилом у бік

анархії, невизнання законності. До того ж було ясно, що в умовах громадянської війни (період військового комунізму) систематизація права і встановлення законності здійснювалися надзвичайно важко. У період нової економічної політики (НЕП) стало зрозуміло, що потрібно змінити уявлення про соціалізм і переглянути погляди на революційну законність. Деформація соціалізму, диктаторський режим і масові репресії були тією реальністю, яка погубила паростки правової культури, що виникли в Україні. У цей період найбільшого поширення набув правовий нігілізм. Існували й обставини ідеологічного характеру, що діяли не лише за часів культу, а й пізніше; з точки зору марксизму-ленінізму право, як і держава, уявлялося як негативне явище суспільного життя, яке має відмерти в найближчому майбутньому. Ідеологи марксизму-ленінізму в 20-ті роки ХХ ст. відкидали необхідність права, вважали, що “право — такий же опіум для народу, як і релігія”, вірили, що після повалення капіталізму і самодержавства країна увійде в нове суспільство. Все це було засновано на правовому нігілізмі народу [4, 154].

Правовий нігілізм є надзвичайно поширеним явищем і тепер. Інший бік питання — волюнтаристське ставлення до законодавства. Усе це перебуває у сфері правосвідомості — правової ідеології та правової психології.

Негативний вплив на правильну оцінку права має й те, що у вітчизняній науці, починаючи з 30–40-х років ХХ ст., склалося нормативістське розуміння права. Воно розглядається як знаряддя держави, як засіб управління, як щось, що знаходиться в руках держави і спрямоване проти населення. І коли певна частина наших теоретиків права почала звертати увагу на інше розуміння права, офіційна ідеологія поставилася до цього негативно. Але ж головне призначення права в тому, що воно має служити людині, яка володіє невід’ємними правами і свободами. Право обмежує владу, яка повинна рахуватися з його основами і моральністю. Але про це говорилося дуже мало. Така обставина посилювала правовий нігілізм, неповагу до суду і закону. Якщо у свідомості людей існує нігілістичне ставлення до права, то про високу правову культуру не може бути й мови [6, 389].

Крім високого рівня правосвідомості, правова культура включає в себе і всі реальні досягнення в галузі правового життя суспільства (законодавство, його рівень, техніку, ступінь цивілізованості його змісту). У нас не було цивілізованого законодавства. Якість законів і способи їх реалізації як і

раніше залишаються на низькому рівні. Можна запропонувати хороший закон, але якщо з точки зору юридичної техніки він буде незадовільним, реалізувати його неможливо.

Правова культура, так само як і політична культура, є неодмінним елементом демократії. Без неї демократія може перетворитися на анархію. А це загрожує згубними наслідками для суспільства і держави, у тому числі і для всього світового правопорядку. Свавілья і безправ’я призводять до масових порушень прав і свобод особистості, до заперечення самої потреби та цінності права. Високий рівень правової культури є необхідною умовою (фактором) формування правової держави. Особливо актуальною ця проблема є для вітчизняного права і держави. Тому, виховання правової культури громадян — найважливіша умова стабільності та правопорядку в суспільстві. Правова культура суспільства в сучасному інтегрованому світі часто вже не визначається територіальними кордонами однієї держави. Триває процес інтернаціоналізації та взаємозбагачення різних культурних цінностей. У такому взаємному зближенні національних культур полягає процес формування єдиної субкультури з позиції загальнолюдських цінностей. Крім того, світова спільнота вже усвідомила необхідність вироблення загальноцивілізаційних, загальнолюдських начал і принципів діяльності у міждержавних відносинах, які закріплюються у найважливіших нормативно-правових актах міжнародного характеру. Особливо помітно цей процес здійснюється в рамках Європейського співтовариства, де вироблено єдині принципи узгодження національних правових інститутів, створено єдине правове поле, в рамках якого забезпечуються основні права і свободи особи [2, 13].

Тепер розглянемо особливості правової культури в Україні. Вітчизняна юриспруденція має свою специфіку і характерні особливості. По-перше, українській правовій системі впродовж усієї її історії властива нерозривність правових традицій, недосконалість законодавства. Укорінена протягом століть православна ідеологія, а потім і панування “марксистсько-ленінського” світогляду протягом семидесятирічної історії радянської влади, що виражалось у невідповідності між офіційною пропагандою і реальним життям, між законодавством і юридичною практикою, міцно закріпили таку традицію вітчизняної юриспруденції, як слідування в нормотворчій діяльності та у правозастосовній практиці ідеологічним догмам на шкоду об’єктивним

тенденціям суспільного розвитку, в тому числі і правовій дійсності [8, 21].

Усі ці якості української правової системи вимагають постійної уваги та обліку у правозастосовній практиці. Без цього неможливо цивілізоване вирішення питань ефективного правового регулювання суспільних відносин, утвердження правопорядку і законності.

Отже, підб'ємо підсумок, врахувавши всю наведену інформацію.

По-перше, правова культура — своєрідна форма гармонійного розвитку людини, через яку досягається загальносоціальний прогрес. Цей прогрес пов'язаний як зі створенням власне правових цінностей (способи і засоби вирішення соціальних конфліктів, інститути забезпечення прав людини і т. д.), що збагачують особистість, так і з наданням суспільству необхідних юридичних умов для спокійного і впорядкованого розвитку.

Правові, юридичні інструменти створюють сприятливі обставини, що виключають насильство, свавілля, руйнування матеріальних і духовних благ, накопичених за тисячоліття суспільством. Правова культура виступає саме тією стримуючою формою, в якій обмежується і витісняється антигромадська і антиправова поведінка [5, 46].

По-друге, правова культура є осередком накопичених людством юридичних цінностей. Вона їх зберігач, селекціонер, генератор і ретранслятор на інші сфери суспільних відносин. Правова культура — живий організм, усі елементи якого — норми, юридичні акти, інститути, процеси, режими, статуси — володіють якостями продуктів людського духу, історичного відбору, життєвої апробації. Тому дбайливе ставлення до правової культури є умовою соціального прогресу, гарантією ефективності зусиль щодо вдосконалення людської особистості. Продукти правової культури — юридичні норми, пам'ятки права, способи розв'язання конфліктів, досвід юридичної діяльності, народний правовий фольклор — потребують охорони і захисту не менше, ніж традиційні культурні цінності. Руйнування культурного шару права загрожує непоправними втратами в державно-політичній самосвідомості нації, здатністю породити хаос і свавілля в суспільних відносинах.

По-третє, правова культура — практично єдина глобальна форма, через яку відтворюється цінність і своєрідність національних правових феноменів: державності, правопорядку, правової системи. Культура несе в собі "генетичний код" вітчизняних юридичних явищ, слугує як засобом їх збагачення в процесі всесвітнього культур-

но-правового обміну, так і особливим бастионом від чужого іншокультурного впливу, що руйнує вихідні передумови національної правової ідентичності.

Інтернаціональний і водночас національний характер правової культури дає можливість поєднувати вітчизняні та іноземні джерела правового прогресу.

Отже, зазначені риси правової культури пояснюють складність цього явища для пізнання, його неоднозначний гносеологічний статус, який в теорії стає темою численних поглядів, точок зору, доктрин правової культури. Ці концепції, уявлення, позиції, маючи розбіжності у конкретних інтерпретаціях поняття, змісту, структури правової культури, як правило, єдині у розумінні основних функцій, які зводяться передусім до збереження духовних цінностей в юридичній галузі, передачі правового досвіду наступним поколінням, підтримці механізмів відтворення правової свідомості народу і його впливу на життєво важливі сфери взаємин (держава, політика, економіка, міжнародні відносини і т. д.). Усі ці якості української правової системи вимагають постійної уваги та обліку у правозастосовній практиці. Без цього неможливе цивілізоване вирішення питань ефективного правового регулювання суспільних відносин, утвердження правопорядку і законності [7, 71].

Література

1. Береза С. В. Правова культура: поняття та загальна характеристика // Держава і право. — К., 2005. — Вип. 28. — С. 94.
2. Волпенко Н. Н. Правосознание и правовая культура: Учеб. пособие. — Волгоград: ВолГУ, 2007. — С. 13.
3. Гурьянов Н. Ю. Правовая культура: сущность, структура, социальные функции: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. — Чебоксары, 2007. — С. 9.
4. Довбиш В. А., Довбиш В. З. Правова культура як чинник формування політичної відповідальності // Актуальные проблемы правовой реформы в современной Украине. — 2000. — № 8(13). — С. 154.
5. Зубок Ю. А., Чупров В. И. Правовая культура молодежи в ракурсе трансформационных стратегий // Социс. — 2006. — № 6. — С. 46.
6. Скуратівський А. Правова культура: сутність, стан та шляхи розвитку // 36. наук. праць. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — Вип. 1. — С. 389.
7. Скурихин С. Н. Правовая культура: ценности и антиценности // Митна справа. — 2005. — № 3. — С. 71.
8. Смоленский М. Б. Правовая культура и идея государственности // Государство и право. — 2009. — № 4. — С. 21.

Формування правової культури — складний і тривалий процес, що стосується всіх сторін суспільного життя. Це необхідна умова свідомого виконання громадянином свого обов'язку перед суспільством, що сприяє подоланню відсталих поглядів, запобігає випадкам свавілля і насильства над особою і є передумовою зміцнення законності та правопорядку, без чого неможливо побудувати громадянське суспільство і правову державу.

Формирование правовой культуры — длительный и сложный процесс, который касается всех сторон жизни общества. Это необходимое условие осознанного выполнения гражданином своих обязанностей перед обществом, что способствует преодолению устаревших взглядов, предотвращает случаи насилия над личностью и является условием укрепления законности и правопорядка, без чего невозможно построить гражданское общество и правовое государство.

Formation of legal culture is a lengthy and complicated process, which deals with all aspects of society. This is a necessary condition for meaningful exercise of a citizen of his duties to the community, which contributes to overcome outdated attitudes, to prevent violence against the person, that is a precondition for consolidating the rule of law, without which it is impossible to build civil society and law state.

Надійшла 6 травня 2010 р.